

УДК 338.439.02

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-21-31>

ВПЛИВ ЗЕРНОВОЇ КРИЗИ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Яковюк І. В., Жуков І. М., Цвеліх М. П.

THE IMPACT OF THE GRAIN CRISIS ON FOOD SECURITY OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

Yakoviyk I. V., Zhukov I. M., Tselikh M. P.

Стаття присвячена дослідженню впливу зернової кризи на забезпечення продовольчої безпеки в Україні та Європейському Союзі. Доведено, що через російську агресію Україна, як провідний експортер зерна, зіткнулася з різким падінням експорту. Це призвело до серйозних проблем із продовольчою безпекою мільйонів людей у всьому світі. У статті проаналізовано проблему забезпечення продовольчої безпеки, пов'язану з падінням виробництва. Очікується, що в поточному сезоні Україна отримає суттєво менший врожай зернових культур, ніж до війни, зокрема через руйнування ключової української греблі та затоплення сільськогосподарських угідь. Також проаналізовано причини укладання ООН та Туреччиною Чорноморської зернової угоди з Україною та росією у липні 2022 р., а також дано оцінку наслідків виходу Росії з цієї угоди в 2023 р. для глобальної продовольчої безпеки. Показно, що відправляти зерно та інші продукти харчування сухою дорогою набагато дорожче і займає більше часу, ніж морський експорт. Відповідно витрати на транспортування сушею зростають через військові дії, заміновані території, руйнування сільськогосподарської інфраструктури та інші проблеми. Дії ЄС та ООН допомагають стримати зростання цін, але перспективи залишаються важкими.

Ключові слова: *продовольча безпека, зернова угода, російська агресія, Україна, Європейський Союз*

Постановка проблеми. «Світ стоїть перед підняттям цін на продукти, що найбільше вдарить по бідним країнам та країнам, що розвиваються» – до такого висновку доходять аналітики Світового Банку, обговорюючи глобальну продовольчу кризу [1]. Ще до пандемії COVID-19 і під час неї були порушені усталені глобальні ланцюги поставок продовольства, а російська агресія проти України додатково посилила ціновий тиск, в наслідок чого витрати, викликані нею залишаються високими у найближчій перспективі.

За даними звіту World Food Programme проблема голоду стосується близько 345 мільйонів людей у 82 країнах світу. Загалом, сума, що необхідна для того щоб забезпечити населення, що страждає від голоду, їжею сягає \$22,5 млрд [2].

Російська агресія вкрай негативно вплинула на функціонування агрономічної галузі України, змушуючи її пристосовуватись до нових реалій. Найголовнішою проблемою є блокада портів Чорного моря – Одеса, Чорноморськ, через які проходив майже увесь експорт

українського зерна. Окрім цього, зменшилися і обсяги посіву – якщо в 2021 р. українськими фермерами було посіяно 17 млн. га, то у 2022 р. – на 2.8 млн. га менше (посівні площі зменшилися на 22 % [3]).

Аграрна політика є стратегічною галуззю держави насамперед тому, що вона є однією з головних статей експорту України, а отже і наповнення бюджету. Крім того слід зважати на те, що від українського експорту залежать гуманітарна ситуація в багатьох державах Африки та Південно-Східної Азії.

Продовольча безпека є важливою складовою будь-якої національної економіки, оскільки вона забезпечує базові потреби населення, впливає на продуктивність праці, а отже і на загальний добробут населення. Україна є одним з головних експортерів соняшнику та пшениці, тому російська агресія проти України вкрай негативно позначається на світовому ринку продовольства. Для подолання наслідків світової продовольчої кризи важливого значення набуває забезпечення безперервного експорту українського продовольства. Для реалізації цього завдання було запропоновано декілька шляхів, покликаних розв'язати вищезазначену проблему. Найбільш ефективним вважається програма «зернового коридору», що передбачає зміну логістичного ланцюгів у напрямку український портів на річці Дунай – Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ. Так, протягом 2022-2023 рр. вантажообіг цих річкових портів зріс на 655 % – у порту Ізмаїл, на 832 % – у порту Рені та на 3098 % – у порту Усть-Дунайськ.

Окрім «зернового коридору» пропонувалися й інші шляхи постачання українського зерна транзитом через територію ЄС. Зважаючи на протекціоністський характер торгівельної політики Європейського Союзу, важливим досягненням стало прийняття Регламенту

Європейського Парламенту та Ради №2022/870, який передбачає скасування тарифних квот для промислової продукції, системи вхідних цін фруктів та овочів, призупинення усіх тарифних квот для сільськогосподарської продукції, антидемпінгових мит на імпорт товарів з України [4].

Враховуючи актуальність проблеми продовольчої політики, викликаной російською агресією в Україні, буде доцільно дослідити вплив зернової кризи на продовольчу та економічну безпеку України та світу а також проаналізувати шляхи її вирішення.

Стан дослідження. Проблематика продовольчої безпеки і визначення її місця в системі національної, регіональної і глобальної безпеки привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Особливої актуальності і практичної значущості вона набула в умовах російської агресії, що визначило новий вектор наукових розробок, який став предметом розробок Р. Агакерімової, С. Башлай, С. Березюка, Я. Гонтарука, Є. Кривохижі, Ю. Курило, Ю. Курилюк, В. Лояніч, Н. Науменко, О. Хаєцької, Б. Ясінська та ін. Разом з тим залежність стану продовольчої безпеки України і Європейського Союзу від функціонування зернового коридору детермінують посилення актуальності цих питань та відповідно потребу у проведенні їх подальших наукових досліджень. Саме тому **метою** статті є дослідження проблем забезпечення національної і регіональної продовольчої безпеки в умовах нестабільного функціонування зернового коридору.

Виклад основного матеріалу.

Продовольча безпека: поняття та структура.

Для об'єктивного розуміння проблеми необхідно визначити зміст поняття

«продовольча безпека». Вирішення питання забезпечення продовольчої безпеки опікуються чимало міжнародних організацій, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Всесвітній Банк, Міжнародний Валютний Фонд, World Kitcheni та ін. Так, Всесвітній Банк під продовольчою безпекою розуміє доступ усіх людей до достатньої кількості їжі для активного та здорового життя [5]. В цілому на схожих позиціях стоять і науковці. Так, О. Гойчук трактує продовольчу безпеку як здатність держави задовольняти потреби населення у продуктах харчування, їх достатньої кількості та якості для того, щоб забезпечити здоров'я населення, незалежно від зовнішніх та внутрішніх факторів [6]. На думку А. Бабенка, продовольча безпека – це елемент національної безпеки, що визначає доцільність забезпечення продовольчої безпеки внутрішніми, національними силами для забезпечення громадян продуктами харчування [7].

Питання продовольчої безпеки піднімалося під час роботи Всесвітнього продовольчого саміту в Римі (1996 р.) [8], в результаті якого було ухвалено «Римську декларацію про всесвітню продовольчу безпеку» [9]. У документі наголошено на важливості вирішення проблеми голоду в деяких країнах, а також вказано на наступні кроки, необхідні для цього.

1. Створення сприятливого політичного, соціального та економічного середовища, яке покликане створити найкращі умови для викорінення бідності та встановлення тривалого миру на основі повної та рівної участі жінок і чоловіків, що є найбільш сприятливим для досягнення стійкої продовольчої безпеки для всіх.

2. Впровадження політики, спрямованої на викорінення бідності та нерівності, поліпшення фізичного та економічного доступу для всіх і в будь-який час до достатньої кількості поживних і безпечних

продуктів харчування, а також їх ефективного використання.

3. Забезпечення стабільного вироблення продовольства, розвитку сільського господарства, рибальства, лісового господарства та сільських територій на основі широкої участі та сталого розвитку, а також боротьби зі шкідниками, посухою та опустелюванням, беручи до уваги багатофункціональний характер сільського господарства.

4. Намагання запобігати стихійним лихам і техногенним катастрофам та бути готовими до них, а також задовольняти тимчасові та надзвичайні потреби в продовольстві таким чином, щоб сприяти відновленню, реабілітації, розвитку та спроможності задовольняти майбутні потреби.

Головною метою Римської декларації стало зменшення кількості смертей від голоду та кількості населення, що голодує, на половину до 2015 р. Відповідно до положень Декларації було засновано Всесвітню сільськогосподарську організацію ООН (Food and Agriculture Organisation of the United Nations, FAO).

Наступна декларація продовольчої безпеки була підписана у Римі в 2009 р. FAO заявляє, що глобальна ситуація з продовольчою безпекою погіршилася і продовжує становити серйозну загрозу, адже в світі налічувалося більше 1 мільярда хронічно голодних людей і існували передумови до подальшого зростання цієї цифри. Ціни на продовольство залишаються стабільно високими в країнах, що розвиваються, а глобальна економічна криза погіршує ситуацію, впливаючи на робочі місця та поглиблюючи бідність.

Учасники саміту домовилися працювати над тим, щоб зупинити скорочення внутрішнього та міжнародного фінансування сільського господарства та сприяти

залученню нових інвестицій у цей сектор, покращити управління глобальними продовольчими питаннями у партнерстві з зацікавленими сторонами з державного та приватного секторів, а також протистояти викликам зміни клімату, що загрожують продовольчій безпеці.

В українському законодавстві на даний момент діє спеціалізований нормативно-правовий акт – Закон України «Про продовольчу безпеку України» (2011 р.), який регулює питання продовольчої безпеки. Закон містить нормативно закріплене визначення продовольчої безпеки – «соціально-економічне та екологічне становище, за якого всі соціальні і демографічні групи населення стабільно та гарантовано забезпечені безпечним і якісним продовольством у необхідній кількості та асортименті, необхідних і достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення України» [10].

Кабінетом Міністрів України розроблений проект Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2030 року, яка, на жаль, залишається не затвердженою. Метою Стратегії визначалося забезпечення доступу усіх соціальних і демографічних груп населення до безпечних харчових продуктів у достатній кількості упродовж усього року в Україні, а також створення умов для продовольчої незалежності країни. Відповідно до стратегії, продовольча безпека є одним з головних напрямків забезпечення національної безпеки країни в довгостроковому періоді, фактором збереження її державності та суверенітету, головною складовою соціально-економічної політики, а також необхідною умовою реалізації стратегічного національного пріоритету – підвищення якості життя громадян шляхом гарантування високих стандартів життєзабезпечення. Тут слід

відмітити, що держава визначає продовольчу політику як елемент забезпечення національної безпеки у економічній сфері, що підкреслює її статус як складової економічної безпеки держави.

Оскільки продовольча безпека є комплексним поняттям, вона складається з багатьох компонентів та аспектів, які впливають на її ефективність. Так, забезпечення продовольчої безпеки залежить в основному від агропродовольчого сектору. Так, за допомогою правових та економічних заходів формується механізм функціонування даного сектору економіки. Продовольча безпека має національний характер, їй притаманна комплексність та перманентність. Науковці визначають такі основні аспекти, над якими треба зосередитись при плануванні даної політики: продовольчий, сільськогосподарський, зовнішньоекономічний, агропромисловий та соціальний [11].

Продовольчий аспект можна вважати основоположним, оскільки на ньому базується і аграрна політика держави. Цей аспект визначає забезпечення країни продовольством, наявні ресурси для забезпечення мети продовольчої політики, попит на продукти харчування на внутрішньому та світовому ринках.

Сільськогосподарський аспект стосується використання наявного потенціалу аграрних ресурсів країни у виробництві необхідного обсягу сільськогосподарської продукції і залежить від показників ефективності (урожайність культури, рентабельність процесу, клімат, розмір посівних площ тощо).

Агропромисловий аспект стосується технічного забезпечення сільського господарства, переробних виробництв сільськогосподарської продукції.

Зовнішньоекономічний аспект показує ступінь взаємодії внутрішнього та

зарубіжного ринків продовольства. Залежно від устрою держави та соціально-економічного становища взаємодія з іншими державами може бути різною – від закритого до вільного ринку, направлено переважно на імпорт чи експорт.

Соціальний аспект визначає питання доступу населення до продовольства. Це стосується платоспроможності, соціальних програм забезпечення окремих вразливих категорій населення тощо.

Таким чином, діяльність із забезпечення продовольчої безпеки слід визначити як комплексну структуру правових та економічних заходів, які орієнтовані на забезпечення населення продовольством безперервним шляхом. Політика продовольчої безпеки має стратегічне значення, оскільки від неї залежатиме загальний добробут населення, адже цілі даної політики направлені на вирішення базових проблем суспільства у продовольстві.

Зернова угода. Чорноморська зернова ініціатива.

Як вже зазначалося, російська агресія проти України призвела до блокади чорноморських портів, які були основними логістичними пунктами експорту української агропродукції. Це призвело до кардинальної переорієнтації напрямків поставки продовольства, в першу чергу це річкові порти Дунаю.

Ці призвело до різкого зменшення експорту українського зерна, підвищення світових цін на олію та продукти, що викликало необхідність в короткі строки вирішити проблему з експортом. Так, за сприяння Організації Об'єднаних Націй і посередництва Туреччини було запроваджено Чорноморську зернову ініціативу, що була покликана забезпечити вирішення питання поставок продовольства з України.

Перша «зернова угода» була підписана 22 липня 2022 р. у Стамбулі. Сторонами угоди

є Україна, росія, ООН і Туреччина. Розпорядження Кабінету Міністрів України №626-р [12] визначило позицію нашої держави на переговорах: обговорення та створення механізму безпечного судноплавства для експорту продовольства з українських портів; передбачення у положеннях цієї ініціативи, що транспортування української продукції буде проводитись під егідою ООН за підтримки Туреччини; створення Спільного координаційного центру з представників усіх сторін договору; фіксація у тексті договору, що судна прямуватимуть до українських портів згідно із графіком, який затверджений координаційним центром а також після перевірки судна інспекційною групою сторін. Такі інспекційні групи повинні контролювати вихід суден у море узгодженим коридором.

В результаті переговорів та подальшого ухвалення документу було прийнято наступні положення:

- створення Спільного координаційного центру (СКЦ) під егідою ООН у Стамбулі, який включає представників сторін угоди та ООН;
- створення спеціальних інспекційних груп у Туреччині;
- визнання територіальної цілісності українських територіальних вод, діяльність в українських територіальних водах здійснюється під владою та відповідальністю України;
- заборона нападів на жодне судно, що бере участь у зерновій ініціативі.

Відповідно до Чорноморської зернової ініціативи, усі судна, що беруть участь у транспортуванні українського продовольства, повинні бути зареєстровані у СКЦ. Судна рухаються гуманітарним коридором, узгоджений сторонами. Усі торговельні судна, які беруть участь у ініціативі, підлягають інспекції, яку проводить

інспекційна група у гаванях, визначених Туреччиною.

Первісно ця ініціатива запроваджувалася строком на 120 днів. Однак, російська сторона неодноразово маніпулювала виходом з зернової угоди, що могло підірвати цілісність експорту зернової продукції. Зернову угоду продовжили в листопаді 2022 та березні 2023 року, але незважаючи на це, росією продовжується блокування деяких чорноморських портів [13]. Останній раз зернова угода була продовжена ще на 4 місяці 17 травня 2023 р.

Станом на травень 2023 р. через Чорноморську зернову ініціативу було експортовано понад 30 мільйонів тонн зерна та інших продуктів харчування. Понад 50 % вантажу становила кукурудза – зерно, яке найбільше постраждало від блокування українських зерносовищ на початку війни. 64% пшениці, що експортується в рамках Чорноморської зернової ініціативи, надходить до країн, що розвиваються. Кукурудза експортується майже порівну до розвинених країн та країн, що розвиваються.

Чорноморська зернова ініціатива допомогла відновити морське сполучення та певним чином налагодити роботу портів і експортування українського продовольства та добрив, проте реалізація такого гуманітарного коридору має чимало нюансів.

По-перше, договором не передбачено відповідальності за порушення істотних умов угоди. Посередництво ООН та Туреччини забезпечувало певний контроль за виконанням угоди між конфліктуючими сторонами, але відсутність стримуючих факторів в угоді зумовлює маніпулятивну поведінку росії, супроводжуючи неодноразовими погрозами виходу з договору.

По-друге, сам процес транспортування є досить складним і ризикованим. З початку війни західна частина Чорного моря

забруднена вибухонебезпечними предметами. Незважаючи на проведення робіт щодо розмінування територіальних вод, були прецеденти, коли міни потрапляли на траєкторію руху суден і опинялись навіть у територіальних водах Румунії та Болгарії [14].

Росія сповільнила експорт українського зерна в рамках угоди, загальмувавши обов'язкову перевірку суден. За даними СКЦ, визначено що кількість інспекцій суден, які прямують до України та виходять з країни, суттєво зменшилась з найвищого показника в жовтні 2022 р. (4,4 інспекції на вхід на день і 6,3 на вихід) до 1,4 на вхід і 1,5 на вихід на день в травні 2023 р. [15].

Відповідно транспортування зерна Чорним морем наразі є ненадійним і нормалізація сполученням може бути налагоджена тільки після відновлення повної територіальної цілісності України у кордонах 1991 року. Існуюча небезпека з боку окупованого Криму, заміновані води та монопольне положення турецьких кораблів на території гуманітарного коридору ускладнює експорт Чорним морем. До того ж ускладнює ситуацію те, що у Організації Об'єднаних Націй немає запасного плану на випадок, якщо «зернова угода» буде розірвана [15]. Як наслідок, експортери українського зерна продовжують використовувати річкові порти Дунаю для завантаження зерна на кораблі, оскільки це економічно вигідніше і менш ризиковано.

Експорт зерна через Європейський Союз.

До початку агресії Україна була ключовим експортером кукурудзи до країн Європи, на яку припадало 42 % імпорту зерна до ЄС у 2019 р., 30,5 % у 2020 р. та 29,1 % у 2021 р. Імпорт рослинних жирів та олій з України також був значним і становив близько 24 % імпорту ЄС у 2019–2021 роках. Тим часом, до конфлікту на Росію припадала приблизно п'ята частина імпорту

неорганічних добрив до ЄС. З огляду на широке використання добрив в ЄС, це може бути дестабілізуючим фактором.

З початком повномасштабної агресії деякі країни, зокрема Іспанія, стали вразливими від підвищення цін на ринку і зменшення доступу до українського продовольства.

Іспанська сільськогосподарська промисловість вже зіткнулася зі значним зростанням цін на енергоносії та інші виробничі ресурси, а також тривалим періодом посухи. Російська агресія спричиняє проблеми в таких галузях, як тваринництво, харчова промисловість та роздрібна торгівля продуктами харчування. Так, Іспанія є значним світовим експортером свинини (найбільший у світі постачальник м'яса свиней), але свині потребують великої кількості зерна та олійних культур, щоб досягти товарної ваги. Однак вона також має структурний дефіцит зернових. Відповідно, Іспанія є нетто-імпортером зернових, причому на Україну припадає значна частина імпорту. Україна є одним з найважливіших сільськогосподарських торговельних партнерів Іспанії, на яку припадає понад 30 % її імпорту кукурудзи та 70 % імпорту соняшникової олії у 2021 р. [18].

23 березня 2022 р. Європейська Комісія ухвалила повідомлення про захист продовольчої безпеки ЄС та посилення стійкості продовольчих систем. Комісар з питань сільського господарства Я. Войцеховський підкреслив, що у світлі російської агресії «сільське господарство стало вирішальною політикою безпеки». Хоча безпосередньої загрози наявності продовольства в ЄС не було, для того, щоб зберегти продовольство доступним, Комісія дозволить країнам ЄС використовувати знижені ставки ПДВ на продукти харчування і тимчасово дозволить фермерам використовувати для виробництва продуктів харчування і кормів площі, які повинні були

залишатися під паром для збереження біорізноманіття. Також Комісія ухвалила тимчасовий антикризовий механізм, який дозволить державам-членам ЄС підтримувати постраждалі компанії, а також створила експертну групу в рамках Європейського механізму готовності та реагування на кризові ситуації у сфері продовольчої безпеки (EFSCM), що є частиною плану дій на випадок продовольчої кризи. Європейський парламент прийняв резолюцію 24 березня 2022 р. про необхідність термінового плану дій ЄС [17].

Враховуючи складність з експортом українського зерна Чорним морем, у 2022 р. Європейський Союз прийняв рішення про відміну імпортного мита строком на один рік [4].

ЄС тимчасово лібералізував весь свій імпорт з України та призупинив дію заходів торговельного захисту проти українських компаній до 5 червня 2023 р. Завдяки цим заходам ЄС суттєво підтримує економіку України, яка постраждала від війни. Він також запровадив «смуги солідарності», щоб українське зерно могло потрапити до країн, які найбільше його потребують, оскільки агресивна війна Росії серйозно обмежила доступ України до її чорноморських портів. «Шляхи солідарності Україна – ЄС» стали рятівним колом для української економіки та новим зв'язком з ЄС, а також слугують для запобігання глобальній продовольчій кризі.

Це розблокувало можливість українським фермерам експортувати агропродукцію в Євросоюз, а також використовувати порти країн ЄС для подальшої завантаження зерна на судна. Так, переважно експорт українського зерна був направлений на східні країни ЄС – Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина. За даними української митниці, у 2022 р. до Румунії було експортовано 3,39 млн тонн кукурудзи, 1,47 млн тонн пшениці та 529 689 тонн ячменю.

Тим часом Польща отримала 2,08 млн тонн кукурудзи, 579 315 тонн пшениці та 44 114 тонн ячменю у 2022 році.

Упродовж 2022 року Польща та Румунія спільно сприяли експорту зернових з України. Але заповнення ринку українським зерном вплинуло на ринки і спричинило тиск на місцевих фермерів, що вплинуло на обсяг продажів місцевих виробників та прибуток. За оцінками Європейської комісії, фермери з Польщі, Румунії, Угорщини, Болгарії та Словаччини втратили 417 мільйонів євро від напливу дешевшого українського зерна на їхні ринки [16]. У зв'язку з цим, 15 квітня 2023 р. польським Сеймом, а згодом і угорським парламентом було прийнято рішення про заборону імпорту українського зерна на територію цих держав для подолання кризи. 19 квітня 2023 р. до цих країн доєдналась і Болгарія. Щоб захистити своїх фермерів, ці держави в односторонньому порядку запровадили заборону на імпорт української продукції на свої національні ринки, що суперечить принципу, згідно з яким ЄС визначає торговельну політику для всіх 27 країн.

Для того, щоб врятувати альтернативні шляхи українського зернового шляху і не шкодити локальним ринкам, Європейською комісією був знайдений компромісний варіант про введення тимчасової заборони імпорту деяких категорій продуктів з України до 5 червня 2023 р.

Згідно з планом Європейської комісії, союз в основному погодиться з заборонами на п'ять основних продуктів - пшеницю, кукурудзу, ріпак, насіння соняшнику та соняшникову олію, на які припадає 90 % імпорту, але відхилить їхнє прохання також включити мед, цукор, м'ясо птиці та деякі інші другорядні продукти. Категорії продуктів, що підпадають під заборону, не повинні потрапляти на місцеві ринки східних держав-членів ЄС, але останні не повинні

перешкоджати транзиту цих товарів з метою завантаження у портові термінали чи у експорти третіх країн-учасниць ЄС.

Пропозиції Європейської комісії також ґрунтуються на початковому пакеті підтримки в розмірі 56,3 мільйона євро для найбільш постраждалих фермерів у прифронтових країнах з можливістю надання другого пакету в розмірі 100 мільйонів євро.

Таким чином, ЄС, надавши право Україні експортувати свої товари, створив прецедент, який передбачає підтримку нашої держави під час військового стану. Заборони сусідніх держав-членів ЄС є лише способом захистити власні економічні інтереси і є цілком органічним процесом встановлення та формування економічних зв'язків між Україною та Євросоюзом. Також можливим є підписання двосторонніх угод між сусідніми державами щодо питання експорту українського зерна, як наприклад шлях Україна-Гданськ, що має морську альтернативу під час воєнного стану. Це уникне непорозумінь між сусідніми державами щодо непорозумінь у забезпеченні власної економічної безпеки та посилить економічне співробітництво.

Висновки:

Таким чином, досліджено питання продовольчої безпеки України та Євросоюзу. Досліджено поняття продовольчої безпеки та її важливість на економічну безпеку держави, вона формує напрямок руху будь-якої національної продовольчої системи до досконалості. Враховуючи, що Україна має значну статтю експорту саме на аграрний сектор, продовольча безпека набуває стратегічного рівня не тільки на внутрішньому, а і на зовнішньоекономічному рівні.

Зернова криза набуло загальносвітового значення і з початку російської агресії було запропоновано декілька варіантів експортування українського зерна. Так, вже

як рік функціонує «зернова угода» Чорноморської зернової ініціативи, паралельно із цим працює експорт на власних потужностях через річкові порти Дунаю на Одещині. Також формується транзитний експорт через країни Євросоюзу як альтернативний шлях для агропродукції, оскільки існуючі шляхи є перевантаженими.

Україна зараз знаходиться на етапі трансформації продовольчої політики. Російська агресія внесла значні корективи у логістичні ланцюги і це зумовило знаходити нові шляхи постачання українського продовольства та добрива задля вирішення світової проблеми голоду. Важливим є прийняття нормативно-правових актів в законодавстві України, що стосуються продовольчої безпеки, зокрема власної продовольчої стратегії, що надасть чіткого розуміння векторів розвитку агросектору нашої держави.

Література:

1. Lampetti J.. *The World Bank. Why Is the World Facing a Food Crisis?* URL: <https://www.worldbank.org/en/news/podcast/2022/06/10/world-food-crisis-security-hunger-supply-chains-war-ukraine-development-podcast>.
2. *World Food Programme. Global food crisis 2022 Shortlist.* URL: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000140702/download/?_ga=2.209677138.1700349865.1684735596-50262422.1684735596.
3. *European Council. How the Russian invasion of Ukraine has further aggravated the global food crisis.* URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-the-russian-invasion-of-ukraine-has-further-aggravated-the-global-food-crisis/>.
4. *Regulation(EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on temporary trade-liberalisation measures supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.152.01.0103.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A152%3A152
5. *The World Bank. Food Security Update. World Bank Response to Rising Food Insecurity.* URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>
6. Гойчук О.І. *Продовольча безпека.* Житомир: Полісся, 2004. 347 с.
7. Новіков Є. Ю. *Сутнісний зміст поняття «продовольча безпека».* Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. 2012. № 2. С. 47-50.
8. *World Food Summit 1996. Rome Declaration on World Food Security.* URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm#Note1>.
9. *Declaration of the World Summit on Food Security.* (WSFS 2009/2) <https://reliefweb.int/report/world/declaration-world-summit-food-security-wsfs-20092>
10. *Про продовольчу безпеку України : Закон України від 22.11.2011 р. № 4227-VI.* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G?an=168>.
11. Голікова К. П. *Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення.* Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2012, вип. 22, ч. II С. 408-412.
12. *Про делегацію Уряду України для участі у багатосторонніх переговорах з підготовки та узгодження проекту Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. №626-р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2022-p#n13>.
13. *Росія блокує вхід у порт «Південний» попри поновлення «зернової ініціативи».* URL: <https://suspilne.media/482611-rosia-blokue-vhid-u-port-pivdennij-popri-ponovlenna-zernovoi-inicijativi/>.
14. *NV. У чорному морі корабель ВМС Румунії ледь не підірвався на дрейфуючій міні.* URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/korabel-vms-rumuniji-natrapiv-u-chorne-more-na-minu-ostanni-novini-50268822.html>.

15. ООН не має запасного плану, якщо Росія вийде із зернової угоди. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/un-no-plan-b-if-russia-withdraws-from-grain-deal-/7090366.html>.

16. Українське зерно в ЄС: Зеленський і фон дер Ляєн анонсували координаційну платформу. URL: <https://suspilne.media/470831-ukrainske-zerno-v-es-zelenskij-i-fon-der-laen-anonsuvali-koordinacijnu-platformu/>.

17. EU Resolution for Food Supply. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220321IPR25913/more-eu-action-needed-for-secure-food-supply>.

18. Food Security Challenges in Europe in the Context of the Prolonged Russian–Ukrainian Conflict. M.F. Rabbi, T. Hassen, Hamid El Bilali URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/4745>.

References:

1. Lampetti J.. The World Bank. Why Is the World Facing a Food Crisis? URL: <https://www.worldbank.org/en/news/podcast/2022/06/10/world-food-crisis-security-hunger-supply-chains-war-ukraine-development-podcast>.

2. World Food Programme. Global food crisis 2022 Shortlist. URL: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000140702/download/?_ga=2.209677138.1700349865.1684735596-50262422.1684735596.

3. European Council. How the Russian invasion of Ukraine has further aggravated the global food crisis. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/how-the-russian-invasion-of-ukraine-has-further-aggravated-the-global-food-crisis/>.

4. Regulation (EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on temporary trade-liberalisation measures supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.152.01.0103.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A152%3AATOC

5. The World Bank. Food Security Update. World Bank Response to Rising Food Insecurity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>

6. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Житомир: Полісся, 2004. 347 с.

7. Новіков Є. Ю. Сутнісний зміст поняття «продовольча безпека». Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. 2012. № 2. С. 47-50.

8. World Food Summit 1996. Rome Declaration on World Food Security. URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm#Note1>.

9. Declaration of the World Summit on Food Security. (WSFS 2009/2) <https://reliefweb.int/report/world/declaration-world-summit-food-security-wsfs-20092>

10. Про продовольчу безпеку України : Закон України від 22.11.2011 р. № 4227-VI. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G?an=168>.

11. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2012, вип. 22, ч. II С. 408-412.

12. Про делегацію Уряду України для участі у багатосторонніх переговорах з підготовки та узгодження проекту Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. №626-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2022-p#n13>.

13. Росія блокує вхід у порт «Південний» попри поновлення «зернової ініціативи». URL: <https://suspilne.media/482611-rosia-blokue-vhid-u-port-pivdennij-popri-ponovlennia-zernovoi-iniciativi/>.

14. NV. У чорному морі корабель ВМС Румунії ледь не підірвався на дрейфуючій міні. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/korabel-vms-rumuniji-natrapiv-u-chorne-more-na-minu-ostanni-novini-50268822.html>.

15. ООН не має запасного плану, якщо Росія вийде із зернової угоди. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/un-no-plan-b-if-russia-withdraws-from-grain-deal-/7090366.html>.

16. Українське зерно в ЄС: Зеленський і фон дер Ляєн анонсували координаційну платформу.

URL: <https://suspilne.media/470831-ukrainske-zerno-v-es-zelenskiy-i-fon-der-laen-anonsuvali-koordinacijnu-platformu/>.

17. EU Resolution for Food Supply. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220321IPR25913/more-eu-action-needed-for-secure-food-supply>.

18. Food Security Challenges in Europe in the Context of the Prolonged Russian–Ukrainian Conflict. M.F. Rabbi, T. Hassen, Hamid El Bilali URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/4745>.

Yakoviyk I. V., Zhukov I. M., Tsvetikh M. P.
The impact of the grain crisis on food security of Ukraine and the European Union

The article analyzes the impact of the grain crisis on food security in Ukraine and the European Union. It is proved that due to the Russian aggression, Ukraine, as a leading grain exporter, faced a sharp decline in exports. This has led to serious problems with food security for millions of people around the world. This article analyzes the problem of food security associated with the decline in production. It is expected that this season Ukraine will receive a significantly lower grain harvest than before the war, in particular due to the destruction of a key Ukrainian dam and the flooding of agricultural land. The author also analyzes the reasons why the UN and Turkey signed the Black Sea Grain Agreement with Ukraine and Russia in July 2022, and assesses the consequences of Russia's withdrawal from this

agreement in 2023 for global food security. It is shown that it is much more expensive and time-consuming to ship grain and other food products by land through Europe than by sea. Accordingly, the cost of transportation by land is increasing due to military operations, mined areas, destruction of agricultural infrastructure, and other problems. EU and UN actions are helping to curb price increases, but the outlook remains difficult.

Keywords: food security, grain deal, Russian aggression, Ukraine, European Union

Авторська довідка:

Яковюк Іван Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0002-8070-1645>

Жуков Ігор Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0003-1374-196X>

Цвеліх Максим Павлович – магістр міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0002-7693-8535>

Стаття надійшла до редакції 9 листопада 2023р.